

Spomenik v Lipi v hiši, kjer so zažgali ljudi

Požgana in pomorjena Lipa

1. del

Ivo Žajdela

Vas Lipa pri Rupi pri Jelšanah je bila uničena 30. aprila 1944. Požganih je bilo 87 hiš, 85 gospodarskih stavb in šola, umorjenih pa 280 ljudi. Še 70 let po dogodku so vsega krivi okupatorji, partizani pa prav nič.

Bila je nedelja, 30. aprila 1944. Prebivalci Lipe, hrvaške vasi jugovzhodno od Jelšan, blizu današnje slovensko-hrvaške meje, niso mogli vedeti, da bo ta dan njihova vas uničena, prebivalci v njej pa pomorjeni.

Obkolitev, požigi, umori Okoli 14.30 je začelo vas obkoljevati okoli 300 vojakov, Italijanov in Nemcev (pisci po vojni so jim

pridruževali tudi slovenske domobrance, vendar je to le plod prokomunistične propagande). Bili so previdni, saj so se bali partizanske zasede. Razporedili so se po hišah ter jih začeli preiskovati in ropati. Okoli 16. ure so jih začeli požigati in tudi že pobijati ljudi. Opisovalci zločina navajajo, da so bili mnogi prebivalci pretepeni, nekatere ženske pa posiljene. Nasilje je trajalo dve uri, potem pa so

vojaki ukazali ljudem, da vzamejo najnujnejše, saj jih bodo odgnali proti bližnji vasi Rupa, potem pa izselili v taborišča.

Požig v hiši štev. 20 Pri hiši štev. 20 so vaščanom ukazali, da odložijo cule in gredo v hišo. Ker tam ni bilo dovolj prostora za vse, so starce, žene in otroke porivali vanjo. Pobili so jih s strojnicami, polili z bencinom in zažgali. Ubili so skoraj vse

ljudi, ki so bili takrat v vasi, in požgali vse hiše. Preživeli so le tisti, ki jih takrat iz različnih razlogov ni bilo v vasi: večina moških srednjih let je bila pri partizanih, nekaj mlajših žensk je partizanom odneslo hrano, nekaj (deset) pa jih je paslo živino zunaj vasi. V vasi je preživela le ena mati s štirimi otroki, ki se jim je uspelo skriti v majhno šupo pod stopnicami hiše.

Vojaki so zapustili uničeno

vas okoli 18. ure. S seboj so odgnali živino in odnesli naropano blago. Naslednje dni so se vračali v vas, iskali trupla in jih nosili v hišo številka 20, kjer so jih sežigali.

Umorjenih 280 ljudi Ves čas po vojni so navajali podatek, da je bilo tisti dan v Lipi ubitih 269 ljudi. V zadnjem obdobju so jih iz različnih virov »našli« še nekaj, tako da je številka zdaj 280.

Najmlajša žrtev je bila deklica, stara sedem mesecev, dve deklici pa sta bili stari eno leto. Ženskih žrtev je bilo 179, moških pa 101, kar lepo kaže, da je bilo veliko moških pri partizanih, precej pa tudi na delu drugod. Najstarejša žrtev je bila stara 83 let. 76 žrtev je bilo v starosti od enega do 12 let, 20 od 13 do 18 let, 32 od 19 do 30 let, 43 od 31 do 40 let, 38 od 41 do 50 let, 24 od 51 do 60 let, 28 od 61 do 70 let, 17 od 71 do 80 let, dve sta bili stari nad 80 let.

Lipa je utrpela tudi veliko materialno škodo. Požganih je bilo 87 hiš in 85 gospodarskih stavb ter šola. Izropali so večino imetja, odgnali so 367 glav živine, odpeljali 60 voz in uničili večino orodja. Skupna škoda naj bi znašala 8.650.000 lir.

Češke Lidice Strašni pokol in uničenje Lipe primerjajo z nemškimi zločinom v vasi Lidice na

Češkem 10. junija 1942 (tam so ubili 340 ljudi, vas pa porušili). Toda na Češkem je skupinica odporikov ubila visokega Hitlerjevega sodelavca Reinharda Heydricha. Tam ni bilo partizanskih brigad, ki bi se borile za interese komunistične partije in njihovo revolucijo, kot se je to dogajalo v Brozovi in Kardeljevi Jugoslaviji.

Francoski Oradour-sur-Glane

Lidice primerjajo tudi z zločinom v vasi Oradour-sur-Glane v Franciji, kjer so Nemci 10. junija 1944 ubili 642 ljudi (ta dan je bila obletnica Lidic). Pred tem so člani francoskega odporiškega gibanja ugrabili visokega nemškega oficirja SS, ki je bil pri vojaki zelo priljubljen, in ga ubili. Bil je četrti dan po zavezniški invaziji v Normandiji, zato so bili Nemci še posebej občutljivi. Vojska se je prevešala v zadnjo fazo, zato so bili francoski partizani že drznejši. Prej so, drugače kot v Jugoslaviji, varovali ljudi.

Obešeni v Rupi Dva tedna po uničenju Lipe so v sosednjih vaseh ujeli Franja Iskro, predsednika NOO Lipa, njegovo 21-letno hčerko, mladinsko aktivistko, in člana NOO. Vpricho vaščanov so jih 14. maja v Rupi obesili na električni drog, ustrelili v glavo, potem pa so jih

pustili tam viseti nekaj dni, da bi zastrašili ljudi. NOO v Lipi je deloval od marca 1944, imel je pet članov, ki so organizirali zbiranje prehrane, obleke, denarja in sanitetnih potrebščin za partizane. V Lipi so »vsi nosili hrano za partizane«, kar je NOO tudi beležil.

Nadaljevanje požigov vasi

V začetku maja 1944 je okupator uničil še celo vrsto vasi na širšem območju med Reko in Ilirsko Bistrico. Med 1. in 5. majem so povsem uničili vasi in zaselke Frlanijo, Male Mune, Vele Mune, Žejane, Malo Učko, Velo Učko, Potoke, Vedež, Špadiče, Brezo, Lisac in Studeno. V Žejanah v Čičariji so požigali že prej, skupaj so v tej vasi požgali 91 hiš in 86 gospodarskih poslopj. V Velik Munah je zgorelo 119 hiš in sto hlevov, v Malih Munah pa 99 hiš in 85 hlevov. Prebivalce teh vasi so razselili po okolici ali odpeljali v taborišča.

Gortanovci v Sloveniji

Od 4. do 6. maja 1944 so Nemci uničevali na slovenski strani, v Zabičah, Sušaku, Kuteževem, Podgrajah in Fabcih. Od Zabič je ostalo celih le nekaj hiš. V Fabcih so požgali vse hiše. Sušak so razdejali z ročnimi bombami (uničili so 27 hiš in 23 gospodarskih poslopj). V Podgrajah

so požgali vseh 86 hiš. Prav tako so vse hiše (55) požgali v Kuteževem.

Vrhunec je uničevanje doseglo v dne od 18. do 21. maja 1944. V Brkine je 14. maja prišla istrska Brigada Vladimir Gortan in se zadrževala na območju Pregarij in Gabrka. Tako je ta brigada, ki je bila odgovorna za zločin v Lipi, kot bomo videli v nadaljevanju, tudi v Brkinih povzročila (zakrivila) nadaljevanje nemških napadov in posledično uničevanja vasi.

Partizani in okupator

Zaradi »delovanja« hrvaške Brigade Vladimir Gortan (»delovala« je med Istro, Brkini in severovzhodnim zaledjem Reke) so Nemci požgali šest vasi (že prej pa hrvaško Lipo): Pregarje, Gabrk, Zajelšje, Tominje, Starod in Podbeže. Neposredni vzrok za te požige je bil napad Brigade Vladimirja Gortana en dan prej, 17. maja, pri Starodu. Takrat so partizani – kar je bila »klasika« – napadli nemško avtomobilsko kolono in jo »uničili«. Partizani so se po napadu umaknili čez Brkine in proti Mašunu, prebivalstvo pa prepustili povračilnim pohodom Nemcev. Gortanovci so s svojim značilnim partizanjenjem zakrivili uničenje šestih brkinskih vasi in smrt 69 ljudi. ▶

Požiganje in morija v Lipi je bilo maščevanje za neodgovorne partizanske napade.

Lipa danes; ostanki požganih hiš

Uničenje Pregarij Brkinsko vas Pregarje so Nemci požgali izključno zaradi hrvaške Brigade Vladimir Gortan, ki je 18. maja s Pregarij s težkimi minometi obstreljevala vas Podbeže, kjer so Nemci požgali in pobijali. Zaradi tega obstreljevanja so Nemci navalili na Pregarje, Gabrk in Huje in jih požgali. Večina prebivalcev se je že prej umaknila iz vasi, saj so po početju Gortanove brigade vedeli, kaj jih čaka.

Na Pregarjah so Nemci požgali 102 hiši in ubili dve osebi. Že 70 let večina Brkincev noče nič vedeti o krivdi gortanovcev, vsega so krivi le Nemci.

V Tominjah so požgali 34 hiš in 38 hlevov. Postrelili so 30 moških in tri ženske, pri tem pa nekatere celo žive pometali v ogenj. Šestnajst so jih zaprli v Tomovo lopo in vse skupaj zažgali. Drugo skupino 15 ljudi so zaprli v Štalinarjevo štalno, kjer so prav tako vsi zgoreli.

Požigi in umori V Podbežah so požgali 29 hiš in v en hlev zaprli 24 mladih gospodarjev ter ga zažgali. Vsi so zgoreli. V Gabrku so vse izropali in požgali: dvanajst hiš (od štirinajstih). Ubili so tri vaščane. Čez tri dni so se vrnil in uničili še tisto, česar ogenj prej ni uničil. Zajelšani so, kdor je mogel, zbežali iz vasi, ko pa so se vrnil, so bili priča uničenju. Domovi so bili požgani, Nemci pa so v ogenj pometali vse starčke, ki so ostali doma. Bilo naj bi jih sedem, požganih je bilo petnajst hiš (od šestnajstih). Naslednji dan so se Nemci vrnil in vaščanom ukazali, da so se morali pod smrtno kaznijo »odseliti«. Vrnili so se šele jeseni in začeli obnavljati požgano vas. Nemci so vaščanom za tri mesece prepovedali prebivanje v požganih vaseh. Podobno je bilo tudi v Starodu.

Nadaljevanje prihodnjič

Požiganje, morija in ropanje v Lipi